

Kaszás Veronika

Diplomáciai megoldáskeresés az 1987–89 között Magyarországra érkező erdélyi menekültek helyzetének rendezésére¹

Magyarország csatlakozása az 1951. évi Genfi Konvencióhoz és az azt kiegészítő 1967. évi New York-i Jegyzőkönyvhöz 1989 márciusában igen sajátos nemzetközi környezetben történt meg. 1987-től kezdve Romániából egyre nagyobb számban érkeztek Magyarországra elsősorban erdélyi menekültek, akiket „*a román belső helyzet rosszabbodása, a nemzetiségekkel szemben megnyilvánuló erőszakos asszimiláció, a szülőhelytől elűzetés réme, a nap mint nap érezhető megalázás*”² készítetett erre az elhatározásra. Számukat a hivatalos adatok 1989 tavaszán megközelítőleg 13 ezerre teszik, míg a be nem jelentettekkel együtt 20 ezer főre becsülték őket.³ Az ország egyik napról a másikra olyan új társadalmi, jogi és szociális problémával került szembe, melynek a megoldási módja addig nem alakult ki. A helyzetet tovább bonyolították az akkori nemzetközi politikai viszonyok.

Sajátos helyzetet teremtett önmagában az a tény, hogy Románia és Magyarország viszonylatában menekültkérdésről nem lehetett beszélni – hiszen egy szocialista országból másik „baráti, szocialista országba” való menekülés elképzelhetetlen volt. Emellett a szocialista blokkban a kisebbségi és nemzeti kérdést több ország érintettsége miatt szintén illendő volt kerülni: ennek megfelelően Magyarországon is minél kevesebb szót próbáltak ejteni Er-

1 A tanulmány eredeti, angol nyelvű változata a *Regio* folyóirat 2008. 11. számában jelent meg, *Diplomatic Way to the 1951 Geneva Convention* címmel (lásd a 67–95. oldalakat).

2 1988. februári kolozsvári konzuli jelentés, Magyar Országos Levéltár (MOL) M-KS-288.f. 32. cs.

3 Sik Endre: Erdélyi menekültek Magyarországon. In Kolosi Tamás – Andorka Rudolf – Vukovich György (szerk): Társadalmi riport. TÁRKI, Budapest, 1990, 516–533., 518. és MOL XIX-J-1-k/1988 137 V-94 2042/T A.

délyről és a határon túli magyar kisebbségről. Ezek a tényezők a nemzetközi fórumokon folytatott kommunikációra is rányomták a bélyegüket: a túlzott óvatosság, a körülírások mögött gyakran éppen a lényegi üzenet veszett el, különösen a szocialista retorikához kevésbé szokott nyugati fülek számára.

A tanulmány azt vizsgálja, hogyan jutott el mégis, mindezen körülmények ellenére Magyarország a Genfi Konvencióhoz való csatlakozásig, amikor ezen egyezménynek ekkor a szocialista országok közül csak a különutas Jugoszlávia és Kína voltak részesei. Milyen szerepe volt a magyar diplomáciának a kapcsolatfelvételben, a csatlakozás előkészítésében? Milyen külpolitikai szempontokat mérlegelt a magyar vezetés, és mennyiben volt szabad mozgástere a nemzetközi fórumokon a romániai emberi jogi és menekültkérdés felvetésében?

A kérdésekre elsősorban a Külügyminisztérium, az MSZMP KB Külügyi Osztálya, valamint Agitációs és Propaganda Osztálya iratanyagainak, a korabeli MTI híryanagyok és Külügyi Évkönyvek dokumentációinak feldolgozásával, valamint a történetben különböző szervezeteken keresztül részt vevő szereplőkkel készített interjúk alapján kerestem a választ.

Az írás végigtekinti a külpolitikai próbálkozások különböző szintjeit: a kétoldalú tárgyalások kudarcának belátását követően a szocialista és a nyugati multilaterális csatornákon és fórumokon adódó lehetőségek felmérését, és végül az ENSZ Menekültügyi Főhatósággal való kapcsolat felvételének ellentmondásokban gazdag történetét.

A kétoldalú kapcsolatok nyújtotta lehetőségek kimerítése

„Ha magyar részről követtünk el hibákat, az abban nevezhető meg, hogy hosszú időn keresztül hittünk a román politika finom diplomáciai módszerekkel történő megváltoztathatóságában, abban, hogy a gyülemelő problémák kétoldalú mederben tarthatók, valamint egyoldalúan tartottuk magunkat rosszul értelmezett szocialista normákhoz.”⁴

Bár e tanulmánynak nem célja a magyar–román kétoldalú kapcsolatok alakulásának vizsgálata, a diplomáciai lehetőségek számbavételekor fontos figyelembe venni, hogy a multilaterális szervezetek irányában való tapogatózás csak azt követően történt meg, amikor a magyar vezetés végleg konstataulta, hogy a román féllel nem fog egyről a kettőre jutni sem az erdélyi ma-

4 1988. június 14-i bukaresti nagyköveti beszámoló, MOL M-KS-288.f. 32.cs.

gyar nemzetiség, sem a Magyarországra tömegesen áttelepülők ügyében. Ahogyan Horn Gyula külügyminiszterként a helyzetet tömören jellemezte: *„Egyetértés gyakorlatilag csak abban a kérdésben volt, hogy szomszédos nép vagyunk, és a két szomszédos nép érdeke megköveteli, hogy a viszonyokat javítsuk.”*⁵

Ceaușescu „falurendezési” tervének meghirdetése (1988. április 29.) – melynek értelmében a romániai falvak számát 13 ezerről 5–6 ezerre csökkentették volna –, valamint a Romániából, túlnyomórészt Erdélyből érkező menekültek egyre növekvő száma a pártot is külpolitikai nézőpontváltásra készítette. A kétoldalú tárgyalások teljes kudarcát bizonyította Grósz Károly és Ceaușescu 1988. augusztus 28-i aradi főtitkári találkozója is, ahol ugyan Grósz felvetette a Magyarországra tömegesen érkezők nehézségeit, a családegyesítés problémáját, román partnere viszont ezt a magyarok keltette mesterséges problémaként definiálta, ami nem a románok gondja. Ceaușescu általában a magyar nemzeti kisebbség kérdésének felvetését a román belügyekbe való beavatkozásnak tekintette, mely ellentétes a nemzetközi elvekkel és a kétoldalú szerződésekkel.

Hasonlóan sikertelenül végződött Szűrös Mátyás, az MSZMP KB külügyi titkára és Ion Stoian, az RKP KB tagjának 1988. szeptember végi tárgyalása, ahol a román fél úgy érvelt, a kolozsvári főkonzulátus bujtogatott az ország elhagyására a jobb megélhetés reményével kecsegtetve. Románia álláspontja ezzel szemben, hogy mindenki maradjon a hazájában.⁶

Az 1988. szeptemberi pártiratok a fentiek tükrében önkritikát fogalmaznak meg az elmúlt évtizedek eljárásával szemben, amikor is Románia nemzetiségi politikáját kizárólag kétoldalú alapon, a belső diplomácia eszközeivel, a nyilvánosság teljes kizárásával próbálták megoldani. *„Az internacionalizmus téves értelmezésén, kiváráson alapuló politikánk nem bizonyult eredményesnek, sőt a nemzetiségek gyorsított beolvasztásának, a kétoldalú kapcsolatokat szűkítő törekvéseknek kedvezett. Túlzottan visszafogott magatartásunkat a magyar közvélemény egyre kevésbé fogadta el, a társadalom mind szélesebb rétegeiben erősödött az elégedetlenség a hivatalos politikával szemben. (...) Magatartásunk egyúttal elbizonytalanította a romániai magyarságot, állandó konfliktusforrást jelentett a diaszpórákban élőkkel, s nem tette lehetővé azt sem, hogy politikánkhoz megfelelő nemzetközi háttérrel biztosítsunk.”*⁷

5 Torda Endréné (szerk): Magyar Külpolitikai Évkönyv. Külügyminisztérium, Budapest, 1989, 261.

6 MSZMP KB Külügyi Osztály iratai, MOL, M-KS 288. f. 32.cs./1. ó.e.,

7 Ua.

A bukaresti magyar nagykövet a Romániával való eredményes tárgyalás feltételének gyakorlatilag egy új román vezetés felállítását tekintette.⁸

Addig is egyoldalú lépésekkel próbálkozott a magyar fél. Az új külpolitikai stratégiának az volt a célja, hogy multilaterális nemzetközi fórumokon, minél szélesebb körben ismertesse a magyar fél a Románia nemzetiségi politikájával, valamint a Magyarországra érkezők növekvő számával kapcsolatos valós, konkrét tényeket. A magyar törekvés lényege, hogy a többi állam a Romániában zajló eseményeket és a romániai menekültkérdést ne kétoldalú, hanem öszeurópai jelentőségű ügyként kezelje.

Románia aktív érdekérvényesítő tevékenysége a nemzetközi fórumokon szintén aktívabb fellépésre sarkallta a magyar vezetést. A román politikusok érvelési rendszere a nemzetközi szervezeteken, így például az ENSZ-ben, az Európai Parlamentben és az Európa Tanácsnál kifejezetten a szocialista gondolatrendszerre épült. Hangsúlyozták többek között, hogy a magyar vezetés a nemzetiségi jogok helytelen értelmezésével nemzeti gyűlöletet kelt, mely *„valamennyi többnemzetiségű szocialista ország érdekeit alapvetően veszélyezteti.”*⁹

A román aktivitás, a támadó jellegű lépések¹⁰ így egyben óvatosságra is intették a magyarországi vezetőket és a sajtó munkatársait: a menekültekre vonatkozóan több dokumentum is hangsúlyozza, hogy csakis a pontos, száraz tényeket közöljük, amivel nem teremthetünk támadási felületet a román fél számára.¹¹ Még akkor is, ha Románia aktív külpolitikai mozgolódása az ország romló megítélése, valamint a kritikákra *„a normális diplomáciától idegen magatartással”* való reagálása miatt egyre inkább csak látszateredményeket hozott.¹² A román fél propaganda jellegű tájékoztatása a menekültkérdésről több esetben inkább Románia, mint Magyarország megítélésének ártott.¹³

8 1988. június 14-i bukaresti nagyköveti beszámoló, MOL M-KS-288.f. 32.cs.

9 A Külügyminisztérium szigorúan titkos iratai, MOL XIX-J-1-j.

10 A védekező érvek mellett támadó jellegű, kezdeményező lépések is részét képezték a román lobbinak: ilyen volt például annak kezdeményezése, hogy vegyenek fel a 43. Közgyűlés napirendjére egy, a nacionalista, sovinizta és antiszemita tüntetések betiltásával foglalkozó új napirendi pontot, mely egyértelműen a magyarországi románellenes tüntetéseket célozta (MOL XIX-J-1-j).

11 Európai Parlament kereszténydemokrata pártcsoport képviselőinek romániai látogatása (Bukarest, 1988. október 4.), MOL M-KS 288.f. 32. cs.

12 1988. június 14-i bukaresti nagyköveti beszámoló, MOL M-KS-288.f. 32.cs.

13 Az Európa Tanács és román képviselők megbeszélése (Bécs, 1988. június 30.) MOL XIX J-1-k.

Tény azonban, hogy az ENSZ közvélemény alaposabban és nagyobb intenzitással volt tájékoztatva a román elképzelésekről, mint a magyar szándékokról. Ennek a fent említett túlzott óvatosság is az oka lehetett, amely azonban gyakran negatív eredményt szült: az ENSZ nagykövet beszámolója szerint a név és konkrétumok nélküli magyar célozgatásokat gyakran nem csak a címzettek vették magukra, és azok csak újabb félreértéseket szültek. A nagykövet ehelyett az áttekinthető, és mentegetőzések nélküli tájékoztatást hiányolta, valamint konkrét háttér- és érvanyagok szükségességét hangsúlyozta, elsősorban a Romániából érkezők adatairól, a nem magyar nemzetiségű menekültek arányáról, a megoldatlan családegyesítési ügyek statisztikájáról.¹⁴

Lehetőségek a keleti blokkon belül

„A szocialista országok többsége nemzetiségi problémákkal küszködik, a nemzetiségi kérdés nyílt felvetésében nacionalizmust lát, a szocialista világrendszer konfliktusmentességének hangsúlyozását tartja elsődlegesnek.”¹⁵

A magyarországi menekültkérdésre a nyugati országok eleinte azért is reagáltak visszafogottan, mivel úgy gondolták, két szövetségesről van szó, a helyzet megoldásában tehát a Varsói Szerződésnek, illetve a Szovjetunió-nak kellene kezdeményező szerepet játszania.¹⁶

A szocialista blokkon belül azonban a menekültkérdést nevéen sem lehetett nevezni, az ugyanis annak elismerését jelentette volna, hogy egy szocialista ország állampolgára menekült lehet egy másik szocialista „baráti országban”, ami az egész tábor egységét kérdőjelezte volna meg. Valamint azt a felfogást is, miszerint a nemzeti kisebbségek magyar-román viszonylatban is „a népek közötti barátság” építőkövei.¹⁷ Ehelyett a korabeli anyagokban a „Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárokról”, illetve „házánkban ideiglenesen tartózkodó külföldi állampolgárokról” lehetett olvasni.¹⁸

14 Ua.

15 MSZMP KB Külügyi Osztály iratai, MOL, M-KS 288. f. 32.cs./1. ö.e.

16 Ua.

17 Joó Rudolf: Nemzeti és nemzetiségi önrendelkezés, önkormányzat, egyenjogúság. Kossuth Kiadó, Budapest, 1984, 240-241.

18 Tóth Judit: Menedékjog – kérdőjelekkel. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1994, 69-86.

Mégis akadtak olyan nemzetközi fórumok, ahol – legalábbis elméletben – az emberi jogok tiszteletben tartása címén a szocialista országok is megpróbálhattak hangot adni a nemzeti kisebbségek alapvető jogainak. Az Európai Biztonsági Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) keretében a szocialista országok is aláírták 1975-ben a Helsinki záróokmányt. Az EBEÉ Alapokmány harmadik kosarába tartozó emberi jogok tiszteletben tartásának kötelezettsége tehát papír szerint rájuk is vonatkozott, ami egy kiskaput jelentett a magyar diplomáciának az alapvető emberi jogokat sértő román politikával szembeni fellépésre. Így Magyarország külkapcsolataiban – az MSZMP Külügyi Osztálya elemzőinek tanácsát követve – igyekezett nem a nemzeti jogok csorbulására hivatkozni – megelőzve az esetleges román támadást –, hanem azt a terminológiát alkalmazni, amire a nyugati országok is felkapták a fejüket: az emberi jogok védelme mellett emelt szót. Ez a szemléletmód egyféle távolságtartást is jelentett a több nemzetet érintő, ezért objektíven nehezen megközelíthető nemzetiségi és történelmi nézőponttól, és bizonyos szempontból elméletben összeegyeztethetőbbnek tűnt az internacionalista szocialista világnézettel.

Ez a külföld felé alkalmazott retorika azonban nem volt összhangban sem a magyar közvéleményben jelentős súllyal megjelenő nemzeti szolidaritáson alapuló együttérzéssel,¹⁹ sem a magyar közvélemény irányában 1988 elején megfogalmazott új nemzetstratégiával, amelyben az erdélyi magyarok iránti nemzeti és történelmi felelősség fontos tényezőként jelent meg, ami miatt a magyar kormánynek lelkiismereti kötelessége fellépni az erdélyi magyarok védelmében.²⁰

Az ENSZ tagjaiként a szocialista államok annak Emberi Jogi Bizottságában is részt vettek. Horn Gyula akkori külügyi államtitkár az 1989. február 27-i ülésen emelt szót a romániai emberi jogok és kisebbségjogok megsértése ellen. *„Úgy érezzük, valamennyien felelősséggel tartozunk, hiszen az emberi jogok védelme és érvényesítése egyetemes követelmény.”*²¹ A retorika jól tükrözi a fent vázolt irányvonalat, a személyes, „nemzeti érintettség” látzatának teljes kerülését.

Naivitás lenne ugyanakkor azt gondolni, hogy az emberi jogok melletti elköteleződés különösképpen tükröződött volna a keleti blokk nemzetközi

19 Erről tanúskodnak az MSZMP KB Propaganda és Agitációs osztály hangulatjelentései is. (MOL, M-KS-288.f. 22.cs.)

20 Ez a gondolat fogalmazódott meg mind Szűrös Mátyás 1988. januári rádióinterjújában, mind az 1988. február 13-i Magyar Nemzetben megjelent Szokai-Tabajdi cikkben.

21 Magyar Távirati Iroda (MTI) hírek, 1989. február 27.

fórumain. A szovjetek a humanitárius kérdést elsősorban biztonságpolitikai szempontból közelítették meg: „*A humanitárius terület jelentősége az átfogó biztonság koncepciójából is következik.*”²² A téma fontosságát számukra elsősorban az adta, hogy tisztában voltak vele, hogy a Nyugat csak akkor lesz hajlandó megállapodni a katonai kérdésekben, ha az emberi dimenzió kérdéseiben is előrelépést mutat a szovjet blokk. Az ő szempontjukból tehát egy formailag teljesítendő, kötelező feladatról volt szó, ami előfeltétele egy számukra sokkal jelentősebb kérdésben való megegyezésnek.

Ugyan a Varsói Szerződés intézményi keretein belül is létezett egy munkacsoport, amely kifejezetten az emberi jogi és humanitárius kérdésekkel foglalkozott, ám üléseinek szakmaiságát jól minősíti a következő idézet az 1988. évi szófiai ülésről: „*Az emberi jogi munkacsoport ülésére a résztvevők többsége felkészületlenül, érdemi mondanivaló hiányában érkezett, s az összejövetelt lényegében csak formális kötelezettségként kezelte. (...) E magatartás mögött az is áll, hogy egyelőre nem várható részükről lényegi változás az emberi dimenzió témaköreivel kapcsolatos állásfoglalásaikban.*”²³

A magyarok ennek ellenére kísérletet tettek arra, hogy ezen a fórumon is fellépjenek a kisebbségi jogok védelmében. 1988. január 12–14-i szófiai ülésére, melynek napirendjén a bécsi EBEÉ-találkozó emberi jogi és humanitárius kérdései szerepeltek, a magyarok azzal a mandátummal érkeztek, hogy az EBEÉ bécsi találkozója egy olyan tartalmas záródokumentum készüljön, mely az emberi közösségek alapjogait is biztosítja. Azaz a cél a nemzeti kisebbségek jogainak beemelése volt a Helsinkii Egyezmény harmadik kosarába.²⁴

A kezdeményezés a VSZ tagállamok körében már csak azért sem számíthatott támogatásra, mert ezeknek az országoknak is megvolt a maguk oka arra, hogy a lehető legnagyobb mértékben kerüljék a kisebbségek jogainak kérdését, ahogyan azt egy genfi jelentés is illusztrálja: „*A Szovjetunió jelenleg is több nemzetiségi problémával küzd - ezek a problémák a közeljövőben várhatóan nem csökkennek. Csehszlovákia számára éppen elég gondot jelent az ott élő magyar kisebbség »kezelése«. Jugoszláviában a nemzetiségi probléma terebélyesedése óvatosságra inti a politikai vezetést, emellett fogékonyak azokra a rágalmakra, amelyek a magyar revíziós törekvése-*

22 A VSZ emberi jogi munkacsoportjának 1988. január 12–13-i szófiai ülése (1988. január 19), MOL XIX-J-1-k/1988 126 VI-1 457-2.

23 Ua.

24 A VSZ szófiai emberi jogi-humanitárius munkacsoport ülésére utazó magyar küldöttség mandátuma (1988. január 8.), MOL XIX-J-1-k/1988 126 VI-1 457.

ket hangoztatják. Bulgária a török kisebbség »átkeresztelése« miatti támadások kivédésével foglalkozik. Az NDK nem foglalkozik a nemzetiségi kérdéssel, úgy tűnik, inkább becsukják a szemüket az ilyen jellegű problémák előtt.»²⁵

Ezen túl a lengyelek kétoldalú megbeszélésen szintén elmondták, hogy bár teljesen megértik a téma iránti magyar érdeklődést, és tisztában vannak azzal, milyen szügyenteljes dolgok történnek Romániában, de a lengyel–NSZK kapcsolatok nemzetiségi vonatkozásai megnehezíti számukra az egyértelmű állásfoglalást a kérdésben.²⁶ Mindezek ellenére a Szovjetunió megnyilvánulásait egyfajta kettősség jellemezte: egyrészt némi megértést tanúsított a magyarországi problémák irányában, és nem ellenezte a magyarok bécsi fellépését, de mivel „baráti országokról” volt szó, nyíltan sem Magyarország sem Románia mellett nem tört lándzsát. Számára a legfontosabb a keleti blokk egységének a fenntartása volt, és emiatt bírt számára a leginkább jelentős súllyal a magyar–román helyzet kiéleződése.²⁷

A legerőteljesebb ellenállást a kisebbségi jogokra vonatkozó magyar felvetéssel szemben pedig érthető módon Románia fejtette ki, hangsúlyozva, hogy *„az emberek közötti kapcsolatok nem alapozódhatnak faji, nemzetiségi vagy más alapokra, mert ez megkülönböztetést, kiváltságokat teremt.”* Fontosnak tartották még megemlíteni a VSZ ezen ülésén, hogy az EBEÉ záródokumentum nem ösztönözheti az emigrációt, amelyet a román közvélemény sem támogat. *„Románia állampolgárai otthon keresik és találják meg a lehetőségeiket, mivel ők a jólétet az országon belül biztosítják.»²⁸*

Az 1989. április 25–27-e között a szocialista országok által Kijevben megrendezett emberi jogi konzultációról Románia már távol maradt, és a többi ország közötti nézetkülönbségek is tovább nőttek.²⁹

25 A Külügyminisztérium szigorúan titkos iratai, MOL XIX-J-1-j.

26 A VSZ fórumán azonban természetesen nem erre hivatkoznak, hanem formai ellenvetéssel állnak elő, mi szerint a nemzeti kisebbségek kérdése nem szerepel a Helsinki Záróokmányban, így annak revíziójához vezetne egy újabb téma beemelése.

27 Lengyel és szovjet felvetések a nemzeti kisebbségek kérdésében, (1988. január 18.), XIX-J-1-k/1988 126 VI-1 457-1.

28 A VSZ emberi jogi munkacsoportjának 1988. január 12–13-i szófiai ülése (1988. január 19.) MOL XIX-J-1-k/1988 126 VI-1 457-2.

29 A Külügyminisztérium adminisztratív ügyiratai, MOL XIX-J-1-k/1989 135 V-1 4938.

Többszintű kapcsolatok a Nyugattal

„Az adott körülmények között (...) nem engedhetjük meg magunknak, hogy ne tegyük szóvá a bennünket közelről érintő, naponta foglalkoztató nemzetiségi problémát, mindezt azonban úgy, hogy a lehető legkevesebb újabb muníciót adjunk az ellenünk irányuló támadásoknak.”³⁰

A nyugati nemzetközi szervezetekhez, kormányokhoz, társadalmi szervezetekhez való viszony az 1988–89 évi menekültügy kezelésében több szempontból is összetett és ellentmondásos. Egyrészt, ugyan a kapcsolatok több szinten folytak – az államnak, az ellenzéki szervezeteknek, az egyházaknak is megvoltak a nyugati összeköttetések –, ezek a szintek nem választhatóak világosan szét. Részben azért, mert a tömegesen Magyarországra érkezők új helyzetet teremtettek: egyik napról a másikra olyan feladatokat kellett ellátni, amivel az ország addig nem találkozott, és eddig nem tapasztalt együttműködés alakult ki e szintek között. Másrészt a kormányzati és pártokumentumokból világosan látszik, hogy az állam minden ilyen irányú tevékenységet pontosan ismert, a különböző szervezetekkel, egyházakkal közvetlen vagy közvetett kapcsolatban állt, és időnként ezen szerveződésekkel használta fel maga is a Nyugattal való kapcsolattartásra.

A nyolcvanas évek végén már maga a magyar állam is egyre több kapcsolatot épített ki nyugati nemzetközi szervezetekkel. Igaz, erre a nagyobb mozgástér nyújtotta lehetőségeken túl az ország egyre súlyosabb gazdasági-pénzügyi helyzete is sarkallta.³¹

A külpolitikai átalakulást jól foglalja össze Szűrös Mátyás 1988. decemberi cikke, mely a Népszabadságban jelent meg *„Külpolitikánk – össznemzeti ügy”* címen. *„Külpolitikánk (...) az utóbbi időben immár egyfajta »húzóágazatként« folyamatosan szolgálta hazánk érdekeit: hozzájárult országunk kedvező nemzetközi megítéléséhez, s nem utolsósorban erősítette társadalmunkban az összetartozás elemeit, mivel meg tudta szerezni közvéleményünk széles rétegeinek a támogatását. (...) Az utóbbi években mind markánsabb politikánk nemzeti arculata. Ebben a szellemben léptünk fel a KGST megújításáért, csatlakoz-*

³⁰ Romániai nemzetiségek kérdése az ENSZ-ben (1988. szeptember 13.) MOL XIX-J-1-j/1988.

³¹ Ekkoriban jelentette be Németh Miklós miniszterelnök, hogy a magyar államadósság az eddigi hivatalos adatokhoz képest duplájára nőtt. (Interjú Görög Jánossal, a Külügyminisztérium akkori Nemzetközi Jogi főosztályvezetőjével, 2008. december.)

tunk a GATT-hoz, majd a Nemzetközi Valuta Alaphoz és a Világbankhoz - túlmutatva a közvetlen gazdasági-kereskedelmi-pénzügyi megfontolásokon, és jelezve szándékunkat a nyitottságra. Folytattuk nyitási politikánkat a nyugat-európai integrációs szervezetekkel való együttműködés alapjainak kialakítása érdekében is."³²

Az országnak ekkor már a Szovjetunió rosszallásától is kevésbé kellett tartania: „*Előnyös számunkra, hogy a Szovjetunió az együttműködés és az egymásrautaltság elvein alapuló, ideológiai előítéletektől, fenntartásoktól mentes államközi kapcsolatokra épülő új világrénd kialakításán fáradozik, s ebben számít a többi szocialista ország önálló, kezdeményező szerepvállalására.*”³³

Mégis, vélhetően a Romániával fennálló viszony további romlását megelőzendő, állami szinten a Nyugattal való kapcsolatokban Magyarország visszafogott, és mindenekelőtt feltűnésmentességre törekvő magatartása tükröződik. Így a vezetés nem egy esetben a Vöröskeresztet, az egyházakat vagy más társadalmi szerveződéseket használta fel arra, hogy a Magyarországgal kapcsolatot kialakítani szándékozó nyugati szervezeteket meghívják, fogadják és tájékoztassák, miközben valójában a magyar állam állt a látogatások háttérében, és azokról pontos tájékoztatást is kapott. Jó példa erre az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága különmegbízottjának látogatása, melyre már fél évvel az UNHCR-hez való magyar csatlakozást követően, 1989 októberében került sor, ennek ellenére nagy óvatossággal készült rá Magyarország.

Az ENSZ-Bizottság 1989. márciusi ülésének határozata adott mandátumot Joseph Voyame svájci állampolgárnak arra, hogy a következő évi ülésre jelentést állítson össze a romániai emberi jogi helyzetről. Megbízása szerint Romániába is el kellett volna utaznia, de a román kormány megtagadta tőle a vízumot. Voyame így felajánlotta, hogy jelentésének elkészítéséhez felhasználja a Magyarországon tartózkodó romániai menekültek beszámolóit is, és ennek érdekében kérte látogatásának előkészítését és a magyar hatóságok közreműködését a „*közvetlen ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkező személyek*” megkeresésében.³⁴ A megbízottat Magyarország fogadta, és látogatását a magyar kormány készítette elő, ám mindezt csak a háttérből szervezte meg: „*Érdekünk, hogy a magyar kormányservek nyílt sze-*

32 Népszabadság, 1988. december 17., 5.

33 Ua.

* United Nations High Commissioner for Refugees = ENSZ Menekültügyi Főbiztosság.

34 Az ENSZ romániai különmegbízottjának magyarországi látogatása (1989. október 20.), MOL XIX-J-1-k/1989 141 V-59741.

*repvállalását elkerüljük a látogatás során, és ezzel elejét vegyük a kormánybefolyásolás esetleges rosszindulatú vádjának.*³⁵

Vendéglátó szervezetekként viszont a Külügyminisztérium munkatársaiban számos ötlet felmerült, mivel akadt bőven a menekültkérdést testközelből ismerő szervezetekből: ilyen volt a Jogász Szövetség, a Magyar ENSZ Társaság keretében működő Emberi Jogi Bizottság, az Erdélyi Szövetség, az Erdélyi Magyarok Egyesülete, a Menedék Bizottság, az MDF Kisebbségi Munkabizottsága, az Építőművész Szövetség, a Magyarságkutató Intézet, valamint a római katolikus és a református egyház. Szintén a Külügyminisztérium javasolta, hogy a Magyar Vöröskereszt is fogadja a megbízottat.³⁶

Hasonló példa volt 1988 decemberében az Emberi Jogok Nemzetközi Szervezetének budapesti látogatása. A szervezet Romániában kívánta volna tanulmányozni a lakosság helyzetét, ám az, mint „*független és szuverén ország*”, ezt megtagadta. Ezt követően Magyarországon Szűrös Mátyással kívántak volna tárgyalni. A korszak ellentmondásosságát jól mutatja, hogy ugyan külpolitikai okokból Budapest ezt a kérést visszautasította, ugyanis el akarta kerülni annak látszatát, hogy hivatalos látogatásról van szó, ugyanakkor a Külügyminisztérium maga ajánlotta és szervezte meg a háttérből a Magyar Vöröskereszttel, az egyházakkal, az ellenzéki szervezetekkel, valamint magukkal a menekültekkel való találkozókat.

A közvetlen párbeszéd elhárítása ugyanakkor azt eredményezte, hogy a nemzetközi szervezet zárójelentése a Külügyminisztérium szemüvegén keresztül pontatlan volt, és nem tartalmazott számos általuk lényegesnek tartott információelemet.³⁷

A nyugati országok érdeklődését néhány egyéb tényfeltáró látogatás is alátámasztja: a Külügyminisztérium dokumentumai megemlítik még a Bundestag képviselők küldöttségének, valamint két francia nem kormányzati szervezetnek a magyarországi látogatását is.³⁸

Nyugaton az erdélyi menekültek ügye azonban nemcsak azért számíthatott feltűnő figyelemre, mert ott mind a menekültjognak, mind az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásának hagyománya és kiépült intézményrendszere volt, így ezekre a kérdésekre a nyugati kormányok és a közvélemény is érzékenyen reagáltak. Azért is igyekeztek segítséget nyújtani az er-

35 Ua.

36 Az ENSZ romániai különmegbízottjának magyarországi látogatása (1989. október 20.), MOL XIX-J-1-j/1989.

37 Az Emberi Jogok Nemzetközi Szervezete anyagának felterjesztése (1988. december 13.) MOL XIX-J-1-j/1989.

38 Ua.

délyiek magyarországi letelepedésében, mert potenciális célországként őket is közvetlenül érinthette az új menekülthullám.

Ami a befogadókészséget illeti, elsősorban Svédország, illetve Dánia mutatkozott nyitottnak a Romániából menekülők fogadására. Svédországba egy ideig vízum nélkül is be lehetett utazni, így számos menekült jutott el oda egyszerűen gyakran svédországi magyarok által megküldött, vagy Budapesten devizáért megvásárolt repülőjeggyel.³⁹ A Vöröskereszt és az UNHCR dokumentumai azonban arról is beszámolnak, hogy általában nehéz volt befogadó országot találniuk a Nyugat felé továbbvándorolni szándékozóknak.

A Magyar Vöröskereszt szerepe

A Magyar Vöröskereszt, aki az egyik legfontosabb szereplő volt a Romániából menekülők megsegítésében, furcsa kettős helyzetben volt ebben az időszakban. Egyrészt a genfi székhelyű Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC) alá tartozott, tehát látszólag egy nem kormányzati szervezetről volt szó, de valójában a pártállami rendszerben e szervezet is jelentős pártkontroll alatt működött. Ráadásul a nemzetközi fórumon belül is létezett a szocialista országok külön blokkja, így nemzetközi szinten is bizonyos értelemben elszigetelt volt.

Kulcsszerepe azonban abból is kiviláglik, hogy a Magyar Vöröskereszt került elsőként hivatalos munkakapcsolatba Magyarországon az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával, és szerzett gyakorlati tapasztalatot a menekültek helyzetének rendezésében már 1986–87-ben, a romániai menekültek hullámát megelőzően. Az UNHCR felkérésére ugyanis ebben az időszakban a Vöröskereszt rendezte közvetlenül a magyar hatóságokkal a külföldiek ideiglenes, legális tartózkodását Magyarországon, melynek költségeit a Főhatóság utólag megtérítette. Ezen túl, évi 20–30 esetben főleg harmadik világbeli, rendezetlen helyzetű külföldi közvetlenül a Magyar Vöröskeresztet is felkereste, akiknek menekült státus iránti kérelmét a Vöröskereszt munkatársai juttatták el Genfbe.⁴⁰ E tevékenység felett a magyar állam is szemet hunyt, vélhetően az érintettek kis számára való tekintettel.

Az 1988-as erdélyi menekülthullám idején a Magyar Vöröskereszt volt az, aki már látott külföldi mintákat a menekültügy megszervezésére, látha-

39 Ara-Kovács Attila - Dávid György - Joó Rudolf - Kőszegi László - Nagy József - Tóth Károly Antal - Vásárhelyi Judit: Jelentés a romániai magyar kisebbség helyzetéről. In Medvetánc, ELTE, Budapest, 1988, 57–126; 114.

40 Interjú Jantsits Ágnessel, a Vöröskereszt korábbi nemzetközi osztályvezetőjével, 2009. január.

tott példákat az állam, a civil szervezetek és az egyházak közötti feladatmegosztásra. A szervezet tevékenysége igen szerteágazó volt, az állam, az ellenzéki szervezetek és az egyházak különböző csoportjaival is kapcsolatban állt. Az állami szervezetekkel elsősorban a menekültek helyzetének rendezésére létrehozott „a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok ügyeivel foglalkozó Állami Tárcaközi Bizottság” keretében dolgozott együtt, ahol – saját beszámolója szerint – számos javaslata talált nyitott fülekre.⁴¹

1988. március 15-én hirdette meg a Magyar Vöröskereszt a menekültek megsegítésére szervezett társadalmi akcióját „*Segítsen, hogy segíthessünk!*” jelszóval, és osztotta szét a rászorulóknak a beérkező pénz- és természetbeni adományokat.⁴² Több esetben adtak át egyházak is segélyküldeményt a Vöröskeresztnek elosztásra, valamint a szervezet külföldi adományok Magyarországra szállítását is megszervezte az egyházaknak. A budapesti, központi székházukban felállított Információs Irodát felméréseik szerint körülbelül 5000–5500 személy kereste fel.

Nemzetközi tevékenységét tekintve a családgyesítések elősegítése céljából a legfontosabb lépés a Román Vöröskereszttel való kapcsolatfelvétel volt, mely a Vöröskereszt Nemzetközi Konferenciái döntését vette alapul. Igaz, a román szervezettől semmilyen válasz nem érkezett, sőt az ICRC elnökének közbenjárása is eredménytelennek bizonyult, ám ezen ügy kapcsán a Magyar Vöröskereszt főtítkára Genfben az UNHCR Európai megbízottjának támogatását is kérte, mely a szervezethez való magyar közeledés egyik első kis lépcsőjének tekinthető.⁴³

A Vöröskereszten keresztül érkező külföldi segélyek is nagy segítséget jelentettek a menekültek ellátásában. 1988-ban egyebek mellett a Brit és az Ír Vöröskereszt nyújtott pénzbeli, az Osztrák, az Olasz és a Spanyol Vöröskereszt természetbeni segélyeket a magyar szervezetnek. Ezen túl az Amerikai és a Brazil Vöröskereszt felkarolta az emigráns magyarok gyűjtési akcióját, és annak továbbításában segédkezett.⁴⁴

41 Ezek egy jelentős része a menekültek ellátásában részt vevő szervek folyamatos tájékoztatására irányultak, valamint ezen szervezetek támogatására az állami Letelepedési Alapból, a segélyek egységes nyilvántartására, illetve – szűkebb megbeszéléseken – egy világosabb menekültpolitika kidolgozására. (288. f. 22/1989/12.ő.e., 1-16)

42 Ennek keretében 1988 végéig több mint 18 millió Ft érkezett a Magyar Vöröskereszt központi segélyszámlájára. (288. f. 22/1989/12.ő.e., 1-16)

43 Jantsits Ágnes: A civil szféra és a nem-kormányzati szervezetek szerepe a menedékkérrők fogadásában és a menekültek integrálásában. Kiadatlan kézirat, 1998.

44 MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály iratai, 288. f. 22/1989/12.ő.e.

A nyugati magyar emigráció szerepe

Abban, hogy a nyugati országok felfigyeltek az erdélyi magyarok és a Romániából érkező menekültek helyzetére, a magyar emigráció megkérdőjelezhetetlenül fontos szerepet játszott. Ezzel a magyar állam is tisztában volt: nem véletlen, hogy a pártvezetők a külképviseletektől már 1988 tavaszán külön jelentést kértek a magyar emigráció tevékenységéről „*a szomszédos szocialista országok magyar nemzetiségével kapcsolatban*”.⁴⁵

A külképviseleti jelentések egyhangúlag arról számolnak be, hogy a külföldi magyarok szervezetei az erdélyi kisebbség szerepével hangsúlyosan foglalkoznak, és a maguk eszközeivel a befogadó ország hivatalos szerveinél a legkülönbözőbb módokon kezdeményezik a falurombolás elleni fellépést. Erre példa a Svájcban élő magyar emigráció többszörös kezdeményezése, melynek hatására a svájci parlament napirendre tűzte az erdélyi helyzetet, és a külügyminiszter interpellációkra válaszolva elítélte a román politikát, és Svájc diplomáciai aktivizálódását ígérte.⁴⁶ A figyelemfelkeltést szolgálta az is, hogy sajtótermékeik rendszeresen foglalkoztak a témával.

Az emigráns szervezetek a nemzetközi szervezeteknél is próbáltak fellépni. Néhány példa – a teljesség igénye nélkül – ennek illusztrálására: a franciaországi Emberi Jogok Magyar Ligája az Emberi Jogok Román Ligájával közösen az ENSZ Menekültügyi Bizottságához fordult segítségért.⁴⁷ A Svéd–Magyar Kultur Klub egyebek mellett az ENSZ főtitkárának, Reagan amerikai elnöknek és a nyugat-európai országok vezetőinek írt figyelemfelhívó levelet.⁴⁸ Számos amerikai egyesült államokbeli magyar szervezet – az Erdélyi Világszövetség (*Transylvanian World Federation*), az 1977-ben alakult Magyar Emberi Jogi Alapítvány Romániai Emberi Jogi Bizottsága (*Hungarian Human Rights Foundation/Committee for Human Rights in Rumania*), az Amerikai Magyar Szövetség (*American Hungarian Federation*)

45 Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya anyagai MOL-M-KS-288.f./1988-89. 22. cs.

46 Ennek az iratok tanúsága szerint az Európa Tanács következő ülésén már látszata is volt. (Általános értékelés az emigráció tevékenységéről. Bern, 1988. október 1.), MOL M-KS-288.f./1988 22.cs.

47 Jelentés a franciaországi magyar emigráció tevékenységéről, Párizs, 1988. május 17., MOL M-KS-288.f./1988. 22. cs.

48 Jelentés a svédországi magyar emigráció tevékenységéről, Stockholm, 1988. október 7., MOL M-KS-288.f./1988. 22. cs.

adott ki állásfoglalást, illetve tájékoztató kiadványokat a romániai emberi jogi helyzetről, illetve az erdélyi magyarság helyzetéről.⁴⁹

Akad példa tüntetésekre, felvonulásokra is: ilyen volt a svájci „Akció-komité az Erdélyi Kisebbségéért” tüntetése a berni román nagykövetség előtt.

A nagyköveti jelentések többsége egybecseng arra vonatkozóan, hogy az emigránsok „*a magyar kormány megoldásra törekvő lépéseit örömmel veszik tudomásul, ugyanakkor azokat kevésnek és bátortalannak tartják*”.⁵⁰

Az emigrációnak kulcsszerepe volt a külföldi segélyezés megszervezésében is. Mind saját szervezeteiken, mind az egyházakon keresztül szerveztek gyűjtéseket az erdélyi menekültek javára, melynek kezelését több esetben – ahogyan már szó volt róla – a Magyar Vöröskereszt végezte. Az utóbbi statisztikai szerint 1988-ban 16 nyugati magyar egyesület szervezett gyűjtést a Vöröskereszten keresztül, valamint 88 magánszemély utalt nekik pénzdómant.⁵¹

A magyar állam szempontjából a külföldi magyarság tevékenysége inkább kedvezőnek volt tekinthető: ők végezték el több nyugati országban azt az érdekérvényesítő, határozott fellépést, amit a magyar kormány külpolitikai okokból saját maga nem tett vagy nem tehetett meg. Magyarország így részben rajtuk keresztül tudta felhívni a Nyugat figyelmét a menekültek problémájára, amiről maga ebben a korszakban csak óvatosan, körülírással beszélt.

A külhoni magyarság tudatos külpolitikai összekötőként való bevetését Szűrös – már fentebb idézett – külpolitikai elemzése is körvonalazza: „*A nyitottság jegyében ápoljuk a kapcsolatot a határainkon túl, nem nemzeti kisebbségként élő magyarokkal, elsősorban a nyugati magyarsággal. (...) Eddigi tapasztalataink is igazolják, hogy politikai, gazdasági, tudományos és kulturális területen egyaránt összekötő szerepet tölthetnek be hazánk és a külvilág között. (...) arra törekszünk, hogy a nyugati magyarsághoz fűződő viszonyt szervesen beillesztjük nemzetközi kapcsolatrendszerünkbe. A külföldön élő magyarságra mint nemzetünk fontos erőforrására akarunk építeni.*”⁵²

49 Ara-Kovács-Dávid-Joó-Köszegi-Nagy-Tóth-Vásárhelyi: i. m. 121-122.

50 Jelentés a svédországi magyar emigráció tevékenységéről, Stockholm, 1988. október 7., MOL M-KS-288.f./1988. 22. cs.

51 Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya anyagai, MOL 288. f. 22/1989/12.ő.e.

52 Népszabadság, 1988. december 17., 5.

Lépésről lépésre a Genfi Konvenció felé

„A magyarországi érintett felekkel folytatott megbeszélések alapján úgy tűnik számunkra, hogy a menedékkérők fontosak az UNHCR szempontjából. Tovább tervezzük vinni a hatóságokkal folytatott együttműködést olyan jogi kérdésekben, mint a csatlakozás és a szükséges jogszabályok előkészítése, valamint a státus meghatározásához szükséges eljárás kialakítása.”⁵³

Az MSZMP KB Külügyi Osztályának 1988. szeptember elsejei elemzése számba veszi, milyen lehetőségek jöhetnek szóba a Romániából érkező menekültek helyzetének rendezésére. A terjedelmes anyag utolsó pontjában mintegy vészforgatókönyvként említi meg a kapcsolatfelvétel lehetőségét az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával: *„Amennyiben a helyzet alakulása elkerülhetetlenné teszi, a Külügyi Osztály, a Külügyminisztérium és más érintett állami szervek közösen tekintsék át, milyen feltételek mellett célszerű kapcsolatba lépni az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának Hivatalával. Ehhez szükségessé válik majd a menekültstátus megadása. A Szovjetunióval és más szocialista országokkal fenntartott kapcsolatainkban ez a kérdés a gyakorlatban megoldható. A Külügyminisztérium az erre vonatkozó eljárást dolgozza ki.”⁵⁴*

Mivel kecsegtetett a Genfi Konvencióhoz való csatlakozás az egyre növekvő számú „áttelepülővel” szembesülő Magyarországnak? És miért ez az óvatos megfogalmazás?

A nemzetközi jogászok értékelése szerint a legegyszerűsebb, ha a nemzetközi jogban kialakult intézményrendszerben keresünk megoldást a problémánkra. A Konvenció külön magyar jogszabályalkotás nélkül beemelhető volt a magyar jogrendszerbe, rendezve a menekültek státusát, megszabva mind a magyar hatóságok, mind az érintettek jogait és kötelezettségeit.

Az Egyezmény megfogalmazza a menekültek visszaadásának tilalmát, illetve arról is rendelkezik, hogy *„a Szerződő Államok amennyiben lehetséges, megkönnyítik a menekültek asszimilációját és az állampolgárság megszerzését. Különös erőfeszítéseket tesznek az állampolgárság megszerzése iránti eljárás meggyorsítására”*.⁵⁵ Ehhez nagy segítséget nyújt a konvenció által biztosított személyi okmány: eddig ugyanis az állampolgárság megszerzésé-

53 Tájékoztató a Menekültügyi Főbiztosság küldöttségének magyarországi látogatásáról (1989. február 24.), MOL XIX-J-1-k/1989 137 V-94 2042-2/T.

54 MSZMP KB Külügyi Osztály iratai, MOL M-KS-288. f. 32. cs.

55 A menekültek jogállására vonatkozó 1951. évi Genfi Egyezmény, 34. cikk.

nek előfeltétele volt, hogy a román hatóságok okirattal igazolják, hogy a román állampolgárság megszűnt. Ezen túl a konvenciót elfogadó államokban elfogadott utazási okmány lehetővé teszi a továbbutazást, illetve a más tagállamban való letelepedést is.

1987 nyarán pár hónapig a Romániából menekülők egy részének már volt is alkalma az ENSZ Menekültügyi Hatósága védelme alá helyezni magukat: ekkor kísérelte meg sikeresen számos magyar és román kivándorló, hogy a jugoszláv–magyar határon keresztül a belgrádi UNHCR irodához jusson el, ahol beadhatta menekültstátus iránti kérelmét, és később továbbjuthatott Nyugatra.⁵⁶

Az elvi problémák rendezése mellett azonban úgy tűnik, az anyagi tényezők az egyik kiemelkedő szempontot jelentették a csatlakozás mérlegelésekor: *„A legdöntőbb érvnek a csatlakozás támogatói azt tartják, hogy igénybe vehetnék a Menekültügyi Főbiztosság anyagi támogatását és egyéb, adminisztratív jellegű segítséget.”*⁵⁷

Politikai szempontból már nagyobb óvatosságot kívánt az Egyezményhez való csatlakozás. A fentebb vázoltak miatt számítani lehetett a Szovjetunió és a szocialista blokk rosszállására a Genfi Konvenció tartalmát tekintve, mivel „baráti országok” között értelmezhetetlen a menekült fogalma, de – mint látni fogjuk – ugyan a Szovjetunió pontosan ismerte a magyar külpolitikai lépéseket, nem avatkozott közbe. Ez talán egyrészt a Gorbacsovi szemléletváltásnak, a peresztrojka időszakának is köszönhető volt, illetve annak, hogy ebben az időszakban már ennél súlyosabb – gazdasági, katonai – problémái is akadtak a blokknak.

Románia nemtetszését természetesen biztosra lehetett venni, ugyanakkor, mivel ő maga is ENSZ-tagállam, védhető érv volt, hogy egy ENSZ-szervezet egyezményéhez való csatlakozást Románia sem támadhat meg.

Mindeközben a nyugati országoknál egyértelműen piros pontot jelentett Magyarországnak a kapcsolatfelvétel: az egyrészt az emberi jogok melletti elkötelezettség bizonyítékaként tűnhetett fel, másrészt általánosságban tovább bővítette az ország nyugati kapcsolatait, amire Magyarország – ahogyan azt az előző fejezetben is láttuk – gazdaságilag is rá volt szorulva.

56 Ara-Kovács-Dávid-Joó-Kőszegi-Nagy-Tóth-Vásárhelyi: i. m. 114.

57 Görög János: A menekültek helyzetéről szóló 1951. évi genfi konvencióhoz és annak 1967. évi kiegészítő jegyzőkönyvéhez való csatlakozás kérdése. In MTA, Államtudományi Kutatások Programirodája: A nemzeti kisebbségek és a menekültek jogai. I. Budapest, 1989, 40–47.; 45.

A szerző ugyanakkor megjegyzi, hogy ez a támogatás jelentősnek nem mondható: Ausztria például 1989-ben kevesebb mint 400 ezer dollár támogatást kapott, ami kiadásai töredékét sem fedezi.

Felmerültek azonban egyéb érvek, melyek a csatlakozás ellen szóltak, és amelyek miatt a Külügyminisztériumon belül is a nemzetközi jogi szakemberek az adott körülmények között óvtak ettől a lépéstől.

Egyrészt jogi szempontból számos magas szintű jogszabály és kétoldalú szerződés módosítása volt szükséges ahhoz, hogy a Konvenció valóban alkalmazható legyen. Míg a nyugati országokkal kötött kiadatási szerződésekben szerepelt ugyanis olyan rendelkezés, ami alapján a menedékjogot élvező személy védelmet élvez, addig a szocialista országok esetében ez nem merült fel. Ez utóbbi kétoldalú szerződések tehát ellentétben álltak a Genfi Konvencióval.⁵⁸

Talán a legerősebben hangoztatott ellenérv azonban az volt, hogy a Konvenció elfogadásának hosszú távú következményei lennének, ugyanis az ország kénytelen lenne diszkrimináció nélkül befogadni a menekülteket, ami – az érvek szerint – nagy politikai és gazdasági terhet jelentene.⁵⁹

Mind ezen érvelésből, mind a Konvenciónak a későbbi, földrajzi korlátozással történő elfogadásából⁶⁰ jól látszik, hogy Magyarország egy pillanatnyi problémát, a Romániából érkező menekültek helyzetét kívánta orvosolni az UNHCR-en keresztül, ugyanakkor az emberi jogok mellett hangoztatott elkötelezettsége ellenére nem érezte magát felkészültnek arra, hogy további, máshonnan érkező menekültek gondját is magára vegye.⁶¹

Görög János, a Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi főosztályvezetője két alternatívát kínál, hangsúlyozva, hogy „*a genfi Konvencióhoz való csatla-*

58 A Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi Főosztálya első helyen a Szovjetunióval, Csehszlovákiával, Romániával, Bulgáriával, valamint az NDK-val kötött határkérdéseket és utazásokra vonatkozó kétoldalú szerződések módosítását ítélte meg sürgősnek. (MOL XIX-J-1-j 105.cs.)

59 Görög János: i. m. 46.

60 Magyarország 1989 márciusában földrajzi korlátozással fogadta el a Genfi Konvenciót, vagyis az Európán kívülről érkező menekültekre nem vonatkoztatta a Konvenciót. A korlátozást csak 1997-ben oldották fel.

61 Azzal kapcsolatban, hogy a magyar államnak mennyiben kellett volna más elbánásban részesítenie a Romániából érkező magyar és román nemzetiségűeket, igen megosztott volt a közvélemény. A menekültek megsegítésére 1988 januárjában létrehozott Menedék Bizottság például az ENSZ előírásaival összhangban azt az álláspontot képviselte, hogy a menekülteket nem szabad nemzetiségük alapján megkülönböztetni, és hangsúlyt kell fektetni a különösen nehéz helyzetben lévő román anyanyelvűek megsegítésére. (Interjú Ara-Kovács Attilával, a Menedék Bizottság egyik alapítójával, 2008. október.) Az erdélyi magyarok ugyanakkor nehezményezték, hogy az anyanyelvűek megsegítésére. (Interjú Kis Bélával, az Erdélyi Magyarok Egyesületének elnökével, 2008. június.)

kozás útja jelenleg számunkra nem járható, az avval járó politikai komplikációkat és anyagi terheket nem vállalhatjuk".⁶²

Az egyik szerint vagy a menedékjogról szóló, átfogó új szabályozást alkot az ország, vagy a jelenlegi szabályozást módosítja akképpen, hogy „*az a legszorítóbb problémák rendezését - mindenekelőtt a letelepedést engedélyező eljárás egyszerűsítését, a továbbutazás rendezését - lehetővé tegye*".⁶³

Tovább követve a Genfi konvenció felé vezető utat, szintén 1988 szeptemberében veti fel a magyar ENSZ nagykövet, Varga István, hogy hosszú távon megfontolandó az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságánál, valamint a Kisebbségek Jogaival foglalkozó Deklarációt kidolgozó munkacsoportban adódó lehetőségek felmérése.⁶⁴

Az első kapcsolatfelvételt a Menekültügyi Főbiztossággal azonban nem közvetlenül a magyar kormány kezdeményezte, hanem a Magyar Vöröskereszt Országos Végrehajtó Bizottságának elnöke tett látogatást 1988 októberében Genfben a szervezetnél. Itt az UNHCR már kifejezte együttműködési készségét Magyarországgal, és szóba került az országba való látogatásuk is.⁶⁵

A következő hónapban már Pozsgay Imre kezdeményezett informális beszélgetést az ENSZ menekültügyi főbiztosával Svájcban, vélhetőleg amikor november végén államminiszteri látogatást tett Svájcban.⁶⁶

A Menekültügyi Főbiztosság Jogi Osztálya már 1989 januárjában megállapodás-tervezetet küld Magyarországnak genfi ENSZ nagykövetének, Varga Istvánnak, az 1988. november 25-i bécsi találkozón kifejtett magyar kérésre reagálva.⁶⁷

Ebben a hónapban igencsak felgyorsultak az események: számos tárcaközi egyeztetésről vallanak az iratok. Őszi István külügyminiszter-helyettes még az év első napjaiban levélben tájékoztatta dr. Gál Zoltán belügyminiszter-helyettest: „*a Külügyminisztérium időszerűnek tartja a Menekültügyi Főbiztosság ténymegállapító bizottságának magyarországi látogatását. Ennek*

62 Görög János: i. m. 46.

63 Ua.

64 A Külügyminisztérium szigorúan titkos ügyiratai, MOL XIX-J-1-j 105. cs.

65 MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály iratai, MOL, 288 f. 22/1989/12.őe, 1-16.

66 Oplatka András: Egy döntés története. Helikon Kiadó, Budapest, 2008, 53. és Torda Endréne (szerk): Magyar Külpolitikai Évkönyv, Külügyminisztérium, Budapest, 1988.

67 A Menekültügyi Főbiztosság megállapodás-tervezetei (1989. január 17.), MOL XIX-J-1-j 105. cs. 1988. november 25-én kezdődött Bécsben a kábítószerek és pszichotrop anyagok tiltott kereskedelme elleni új ENSZ-egyezmény elfogadására összehívott konferencia. Vélhetőleg ezen vehetett részt az ENSZ-nagykövet, és használta ki az alkalmat a kollegákkal való informális megbeszélésre.

megfelelően javasoljuk, hogy a Tárcaközi Koordinációs Bizottság meghívóját mielőbb juttassuk el a főbiztoshoz, akinek illetékes munkatársai információink szerint készek a meghívás elfogadására és a magyarországi utazásra”.⁶⁸

Ezzel egyidejűleg a Magyar Vöröskereszt is szorgalmazta a Tárcaközi Bizottság megbeszélésein a Menekültügyi Konvencióhoz való csatlakozás mérlegelését,⁶⁹ illetve ellenzéki csoportok is emellett foglaltak állást. 1989. január 6-án például a Szabad Demokraták Szövetsége és a Menedék Bizottság adott ki közös nyilatkozatot az erdélyi menekültek ügyéről, szorgalmazva, hogy Magyarország fogadjon be mindenkit, különbségtétel nélkül, valamint, hogy Magyarország csatlakozzon a Genfi Menekültügyi Konvencióhoz, és tegye lehetővé ENSZ Menekültügyi Hivatal működését.⁷⁰

A Külügyminisztérium által javasolt januári időpont helyett végül 1989. február 6–11. között került sor a Menekültügyi Főbiztosság Ténymegállapító küldöttségének magyarországi látogatására.⁷¹

A magyar hatóságok tájékoztatása szerint ekkor, 1989 februárjában már 13 719 letelepedési kérelmet nyújtottak be román állampolgárok Magyarországon, akik megközelítőleg fele-fele arányban legális, illetve illegális bevándorlók. 88% körülire volt tehető a magyar nemzetiségűek aránya, 7%-uk román, 5%-uk szász. Felük képzett, harmaduk egyedülálló férfi, és mintegy 20%-uk egyedülálló nő. Körülbelül 40%-uk Budapesten, 20% Debrecenben tartózkodik. Az összes menekült számát a be nem jelentettekkel együtt azonban a hatóságok még ennél magasabbra tették.⁷²

Az UNHCR-látogatást megelőzően Őszi István levélben tájékoztatta Gál Zoltán belügyminiszter-helyettest a küldöttségnek közvetítendő magyar pozícióról, mely szerint a Főbiztossághoz való csatlakozásról a végleges döntést „a jogosultságok és a kötelezettségek gondos mérlegelése nyomán” hozná meg az ország, várhatóan még 1989 első felében. Pontosítja azt is, mely konkrét területeken kérné az ország a Főbiztosság segítségét: elsősorban a menekülttáborok felállításában és fenntartásában kérne anyagi és

68 A Menekültügyi Főbiztosság ténymegállapító bizottságának magyarországi látogatása; (1989. január 3.), MOL XIX-J-1-j 105. cs. Őszi István levele Dr. Gál Zoltán belügyminiszter-helyettesnek.

69 Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya anyagai, MOL, 288 f. 22/1989/12.őe.

70 MTI hírek, 1989. január 6.

71 Tagjai voltak: G. Arnout, a Főbiztosság Hivatala jogi és elméleti osztályának vezetője, F. Cappelli, az európai és észak-amerikai ügyek igazgatója és R. Stainsby, a jogi osztály munkatársa.

72 Tájékoztató a Menekültügyi Főbiztosság küldöttségének magyarországi látogatásáról (1989. február 24.), MOL XIX-J-1-j 105. cs.

technikai támogatást.⁷³ A küldöttség tárgyalta dr. Gál Zoltán belügyminiszter-helyetttel, Őszi István külügyminiszter-helyetttel, az Igazságügyi Minisztérium, valamint a Szociális- és Egészségügyi Minisztérium munkatárjaival, a Fővárosi Tanács VB titkárával, az egyházak és a Vöröskereszt képviselőivel, valamint látogatást tett Debrecenben, ahol találkozott a Magyarországra érkezett menekültekkel is.

A konvencióhoz való mielőbbi csatlakozást az UNHCR munkatársai minden lehetséges alkalommal sürgették, és kérték Magyarországot az egyezmény rendelkezéseinek betartására, különös tekintettel a visszaadás tilalmára. *„Sürgették egy olyan belső mechanizmus megeremtését, amely alkalmas a menekült státus megadásának intézményesítésére. Felhívták a figyelmet arra a nemzetközi aggodalomra, amely belső vizsgálat nélküli magyar visszaadási gyakorlat meglétéből fakad. Segítőkézséget helyeztek kilátásba annak érdekében, hogy ez a szűrő-mechanizmus megszülethessen”* – írja a magyar jelentés.⁷⁴

A Főbiztosság munkatársai hangsúlyozták, hogy azt várják Magyarországtól, hogy a magyar nemzetiségű menekülteket Magyarország integrálja, és az ő letelepedésük megkönnyítéséhez anyagi segítséget nyújtson a szervezet. Az ENSZ-munkatársak arra számítottak, hogy elsősorban a nem magyar nemzetiségűek közül terveznek nagyobb számban továbbutazni, akiknek a Főbiztosság szintén segítségükre lehet harmadik befogadó országok megkeresésében.⁷⁵

Érdekes tehát, hogy az UNHCR megközelítésében is jelen volt a magyar és román nemzetiségű Romániából érkező menekültek megkülönböztetése olyan értelemben, hogy a két csoport részéről eltérő terveket és maradási szándékot feltételezett.

Másrészt nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az UNHCR és a nyugati országok nem utolsósorban azért tartották fontosnak, hogy a menekülteket Magyarország integrálja és bírja maradásra – amihez ők maguk anyagi támogatást is hajlandóak voltak nyújtani –, mert ez volt az egyetlen módja annak, hogy megelőzzék, hogy a menekültek tömegesen továbbvándoroljanak a nyugati szomszédok irányában, mely számukra is nehezen megoldható problémát jelentene.

Őszi István külügyminiszter-helyettes a küldöttség látogatása során kifejezte a *„közeljövőben történő”* csatlakozási szándékot a Menekültügyi Főha-

73 A Menekültügyi Főbiztosság Ténymegállapító küldöttségének magyarországi látogatása (1989. február 3.) MOL XIX-J-1-j 105. cs.

74 A Menekültügyi Főbiztosság Ténymegállapító küldöttségének magyarországi látogatása (1988. február 13.), MOL XIX-J-1-j 105. cs.

75 Ua.

tóságához és általános együttműködési készségét. Egyben tájékoztatta a küldöttséget, hogy vizsgálják a budapesti UNHCR iroda megnyitásának kérdését. A nyugati félelmekkel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy Magyarország „nem kíván a csatlakozás után sem a kelet-európai menekültek Nyugatra történő áramlásának kivezető csatornája lenni”.⁷⁶

Hocke főbiztos a tényfeltáráó küldöttség jelentésének kézhezvételét követően a Menekültügyi Szervezet Végrehajtó Bizottságához fordult javaslataival a Magyarországnak nyújtandó anyagi és technikai segítségnyújtás kérdésében.

A donor országok zárt ülését február 17-én hívták össze, ahol G. Arnaut, a Menekültügyi Főbiztosság jogi igazgatója – saját tájékoztatója szerint – pozitív képet festett a magyar államnak, a Vöröskeresztnek és az egyházi csoportoknak a tevékenységéről, akik a menekülteknek ruhát, élelmet, átmeneti szálláshelyet, munkahelyet biztosítanak. Hangsúlyozta, hogy a legnagyobb problémát Magyarországon a lakáshiány jelenti, ami nagyban nehezíti a menekültek állandó elhelyezését.

A magyarországi segélykérés mérlegelésénél pozitív érvnek számított, hogy az ország komoly átalakuláson ment át: „Magyarország bel- és külpolitikája alapvető változásokon megy keresztül. A látogatás időpontja egybeesett a Központi Bizottság ülésével, melynek döntése értelmében az ország a pluralizmus és a demokrácia irányában orientálódik. Magyarország Nyugat-Európa felé fordul, melynek részének érzi magát.”⁷⁷

De talán a legerősebb érv, melyet több dokumentum is említ, hogy biztosan lehetett számítani a nyugati országok támogatására, hiszen azoknak saját érdekük volt a menekültek megállítása Magyarországon.⁷⁸

Mindeközben az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága meghívására genfi konzultáción vett részt két magyar szakértő a nemzetközi menekültügyi jog és a Főbiztosság tevékenységének tanulmányozása céljából: a Külügyminisztérium részéről dr. Sándor István osztályvezető, a Belügyminisztérium részéről pedig dr. Dobos Györgyné, a helyettes vezetője.

Beszámolójuk szerint a magyar kormány erőfeszítéseit a menekültek el látásában a Menekültügyi Főhatóság valamennyi munkatársa elismeréssel illette, és értékelésük szerint az egyezményi előírásokat Magyarország a gyakorlatban már végrehajtotta.

Több ENSZ-munkatárs hangsúlyozta ugyanakkor, hogy a nemzetközi humanitárius fórumokon sokkal erőteljesebb propagandát kellene folytat-

76 Ua.

77 Tájékoztató a Menekültügyi Főbiztosság küldöttségének magyarországi látogatásáról (1989. február 24.), MOL XIX-J-1-j 105. cs.

78 Kapcsolatunk a Menekültügyi Főbiztossággal (1989. május 2.), MOL XIX-J-1-j 105. cs.

nia a magyar kormánynek a romániai menekültek vonatkozásában, pl. konkrét adatok és esetek nyilvánosságra hozatalával. Ez az észrevétel egybeesik a magyar ENSZ-nagykövet korábban említett jelentésével, amelyek szerint túlságosan is betartotta a magyar vezetés azt a célkitűzést, hogy megnyilvánulásaikkal ne adjanak okot támadásra.

A genfi konzultáció talán legérdekesebb momentuma ugyanakkor az volt, hogy a Külügyminisztérium munkatársától külön találkozót kért Felix Sztanyevszkij, az Emberi Jogi Bizottság ülésén résztvevő szovjet küldöttség vezetője, aki elmondta, hogy meglepő módon a szovjeteket is foglalkoztatja a Konvencióhoz való csatlakozás gondolata. Elmondása szerint e célból már informális kapcsolatokat kezdeményeztek a Főbiztossággal, sőt már az ősz folyamán – amikor Magyarországon a csatlakozás ötlete még csak kezdetlegesen merült fel – egy szakértőjük tanulmányozta a főbiztosság tevékenységét is. Hangsúlyozta, hogy a magyar tájékoztatással a szovjetek teljes mértékben elégedettek, és azt is kifejtette, hogy a magyar csatlakozást minden valószínűséggel a szovjet fogja követni.⁷⁹ Egy későbbi dokumentumból az derül ki, hogy Sztanyevszkij konzultációt is kezdeményezett, hogy tapasztalatot cseréljenek a magyar szakértőkkel. Fontos tehát látni, hogy a magyar csatlakozás előkészítése a szovjetek folyamatos tájékoztatása mellett, azok – hallgatólagos – beleegyezésével történt.⁸⁰

A konzultáció során Magyarország számára a legfontosabb információ, amelyben megerősítést várt, az volt, hogy a menekültstátus megadásában a tagállamok saját megítélésük alapján döntenek: ugyan a kritériumok figyelembevételével, de az egyes országok igen rugalmasan járnak el.⁸¹ E kritérium kiemelt súlya is megerősíti a fentieket, miszerint a magyar vezetés tartott attól, hogy a Konvencióhoz való csatlakozás az erdélyi menekülteken kívül mások befogadására is kényszerítené őket, ami nem állt szándékukban.

79 Szakértői konzultáció a Nemzetközi Menekültügyi Hivatalban Genfben (1989. február 28.), MOL XIX-J-1-j 105. cs.

80 Ezt erősíti meg a Görög Jánossal folytatott beszélgetés is: elmondása szerint a Szovjetunió mindenről tájékoztatva volt, és a magyar csatlakozást hallgatólagosan tudomásul vette. A „baráti szocialista országok” ugyanakkor a magyar csatlakozás után szóvá tették, hogy azt nem gondolhatja komolyan Magyarország, hogy az ő saját állampolgárait is menekülteknek tekinti.

81 Szakértői konzultáció a Nemzetközi Menekültügyi Hivatalban Genfben (1989. február 28.), MOL XIX-J-1-j/1989. 105. cs. E feltétel fontossága is megerősíti a fentieket, miszerint a magyar vezetés tartott attól, hogy a Konvencióhoz való csatlakozás az erdélyi menekülteken kívül mások befogadására is kényszerítené őket, ami nem állt szándékukban.

A látogatás után egy héttel már a Minisztertanács előtt van Várkonyi Péter külügyminiszter és Horváth István belügyminiszter közös előterjesztése a „Romániából áttelepültek helyzetéről”, melyet a Minisztertanács felhatalmazásával Várkonyi egy nappal később, 1989. február 23-án az Elnöki Tanács elé visz:

„Az utóbbi idők tényei egyre sürgetőbben vetik fel az igényt, hogy az átmenetileg Magyarországon tartózkodó, hazájukba visszatérni nem kívánó – lényegében menekültek tekintendő – külföldiek jogi helyzetének rendezésére megoldást találjunk. A magyar jogrendszer az Alkotmány 67. §-ban foglalt, viszonylag elszórt utaláson kívül nem tartalmaz szabályozást a menekültjogról.

A máig legszélesebb – bár változatlanul nem általánosan elfogadott – nemzetközi rendezést a menekültek helyzetéről szóló 1951. évi genfi Egyezmény és annak időbeli hatályát kiterjesztő 1967. évi Jegyzőkönyv jelenti. Ezeknek idáig a szocialista országok – Kína és Jugoszlávia kivételével – nem váltak részesévé.

(...) részessé válásunk összességében az eddiginél kedvezőbb helyzetet biztosítana számunkra és nem jelentene új, érdekeinkkel ellentétes, az eddigieket meghaladó kötelezettségvállalást. Ugyanakkor erősítené azt a tendenciát, hogy a Magyar Népköztársaság emberi jogi és humanitárius politikáját és gyakorlatát igyekszik minden lehetséges módon kapcsolni az ENSZ által biztosított univerzális kerethez.”⁸²

A formai jóváhagyás gyorsasága mutatja, hogy a tényleges döntés már az előterjesztést megelőzően megszületett, és a magyar vezetés gyors cselekvésre szánta el magát: az Elnöki Tanács már az előterjesztés másnapján, február 24-én meghozta határozatát Magyarország csatlakozásáról.⁸³

Ezekben a februári hetekben persze nem csak az UNHCR küldöttsége miatt került különösen a figyelem középpontjába az erdélyi menekültek helyzete, és látta be a vezetés, hogy szükség van mielőbbi cselekvésre. A genfi látogatók távozását követő napokban szervezte meg ugyanis Magyarország a Vöröskereszt segítségével a szófiai magyar nagykövetségre még 1988 szeptemberében bemenekült tizenkét erdélyi menekült Magyarországra szállítását a Vöröskereszt ideiglenes útlevelel, osztrák légitársaság repülőgépén. Az eset nagy nemzetközi visszhangot is keltett.⁸⁴

Ami az UNHCR-csatlakozás konkrét előkészítését illeti, a dokumentumok alapján a közigazgatási szervek között a következőképpen festett a feladatmegosztás:

82 A Külügyminisztérium szigorúan titkos ügyiratai, MOL XIX-J-1-j/1989. 105. cs.

83 MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály iratai, MOL, 288 f. 22/1989/12.őe.

84 Földes György: Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés. Napvilág Kiadó, Budapest, 2007, 437.

- a csatlakozási eljárás technikai lebonyolítását a Külügyminisztériumon belül a Nemzetközi Jogi Főosztály végezte;
- a végrehajtási rendszert a Belügyminisztérium, az Igazságügyi Minisztérium és a Tárcaközi Bizottság együttesen dolgozta ki;
- a budapesti menekültügyi iroda felállításáról a Külügyminisztérium folytatta a kétoldalú megállapodásokat, majd kötötte meg a megállapodást;
- a konkrét menekültügyi program kidolgozása, megtárgyalása és az ezzel kapcsolatos megállapodás aláírása a Főbiztossal a Tárcaközi Bizottság és a Külügyminisztérium közös feladata volt.⁸⁵

A diplomáciai tevékenységet közelebbről vizsgálva a Külügyminisztériumon belül a csatlakozás előkészítésével alapvetően három főosztály foglalkozott: a fő kapcsolattartó az ENSZ szerveivel a Nemzetközi Szervezetek Főosztálya volt, Somogyi Ferenc vezetésével, a Nemzetközi Jogi Főosztály, melyet Görög János vezetett, bonyolította a technikai, szövegezési és jogharmonizációs feladatok nagy részét, míg az Őszi István vezette Szocialista Együttműködési Főosztály a politikai kérdéseket koordinálta.⁸⁶

A minisztériumon belül az előkészítés folyamata szigorúan titkos aktákban, a nyilvánosság teljes kizárásával készült. A nyilvánosság elsőként a csatlakozás megtörténte után értesülhetett tömören a fejleményekről, akkor már az újságok hasábjain.⁸⁷

A csatlakozási okirat letétbe helyezése az ENSZ New York-i szervezeténél 1989. március 14-én történt meg.⁸⁸ Március 16-án Horn Gyula külügyi államtitkár már levélben közölte Hocke menekültügyi főbiztossal, hogy Magyarország nyitott a tárgyalásokra az UNHCR budapesti irodájának megnyitásáról.⁸⁹

Az anyagi és technikai segélynyújtás pontosítása érdekében 1989. március 22-én az UNHCR ún. technikai csoportot küldött Budapestre, amelynek tagjai a Belügyminisztérium, a Szociális és Egészségügyi Minisztérium, az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal, valamint a tanácsi szervek munkatársaival folytattak tárgyalásokat. Látogatásokat tettek a leendő befogadó állomások helyszínén is.

85 Szakértői konzultáció a Nemzetközi Menekültügyi Hivatalban Genfben (1989. február 28.), MOL XIX-J-1-j/1989 105. cs.

86 Interjú Görög Jánossal, a Külügyminisztérium akkori Nemzetközi Jogi főosztályvezetőjével, 2008. december.

87 Interjú Görög Jánossal, 2008. december.

88 Az 1951. évi Genfi Egyezmény 1989. június 12-én, az 1967. évi New York-i jegyzőkönyv viszont már 1989. március 14-én életbe lépett.

89 A Külügyminisztérium adminisztratív ügyiratai, MOL XIX-J-1-k/1989 135 V-1 3615.

A küldöttség úgy tapasztalta, magyar részről korrekt az együttműködési készség, a segítségkérésben realizmus nyilvánul meg. A Fővárosi Tanács menekültekkel való foglalkozását nemzetközi összehasonlításban is kiválónak értékelték.

Elsősorban a három befogadó állomás felszerelésére, valamint egészségügyi felszerelésekre a szervezet egyszeri, rendkívüli segély nyújtásáról döntött az 1989 májusától decemberig tartó időszakra. Másrészt a magyar közigazgatás tisztviselői számára menekültügyi érdekvédelmi tanfolyamok beindítását tervezték.⁹⁰

Az 1989 júniusától decemberig tartó időszakra májusban a magyar kormány és a Főbiztosság „Menekültek letelepítése a Magyar Népköztársaságban” címmel projekt egyezmény-tervezetet dolgoztak ki, mely az UNHCR támogatás elnyerésének előfeltétele volt.

1989. október 4-én dr. Gál Zoltán belügyi államtitkár Genfben látogatott, ahol aláírta a magyar kormány és a Menekültügyi Főhatóság között kötött projekt- és székhelyegyezményt. A Főbiztosság ülészakát megelőző napon tartott sajtóértekezlete komoly visszhangot váltott ki. Talán ennek is volt köszönhető, hogy az UNHCR 40. ülészakája – a magyar ENSZ-nagykövet megfogalmazásában „*túlzás nélkül előtérbe állította hazánkat*”.⁹¹ A nemzetközi érdeklődést jól illusztrálja, hogy a beszámoló szerint a magyar felszólalás szövegét több mint negyven delegátus kérte el a beszéd elhangzását követően. Ezen túl a Főbiztos 5,2 millió dolláros felhívásához az NSZK és a finn küldöttség még az ülészakán alatt bejelentette hozzájárulását.⁹²

Az is igaz, hogy az ülést az NSZK nagykövete elnökölte, aki valószínűleg különös meggyőződéssel méltathatta a Kelet-Európa számára példamutató magyar csatlakozás jelentőségét az 1951-es menekültügyi konvencióhoz és az 1967-es Kiegészítő Egyezményhez közvetlenül pár héttel azt követően, hogy Magyarország megnyitotta az osztrák határt a keletnémet menekültek előtt.

90 Helyzetkép a Menekültügyi Főbiztosság technikai küldöttségének látogatása után (1989. április 26.), MOL XIX-J-1-j/1989 105. cs.

91 A Menekültügyi Főbiztosság Végrehajtó Bizottsága 40. ülészakáról (1989. október 18.), MOL XIX-J-1-j/1989 105. cs.

92 1989. november végéig több mint 3 millió dollár felajánlás érkezett az UNHCR-hoz a magyar programra Ausztriától, Hollandiától, Svájcól, az NSZK-tól, az Egyesült Államoktól és Finnországtól (aki kétszer is felajánlást tett). Az NSZK 3 millió márkás hozzájárulást utalt át. (Nyugati országok támogatása az UNHCR program keretében, 1989. november 24., MOL XIX-J-1-j/1989 105. cs.)

Összegzés

Az erdélyi menekültek növekvő száma a nyolcvanas évek végén nemcsak kényszerhelyzetet teremtett Magyarország számára, hanem egyben lehetőséget is jelentett, hogy a rendkívüli helyzettel bizonyos külpolitikai lépéseket legitimáljon a szovjet blokk irányában.

A magyar vezetés kiútkeresésére kettősség volt jellemző. Egyrészt felmérte a menekültek jelentette nehézségeket, világosan megfogalmazta az erőteljes nemzetközi fellépés szükségességét, ám egyúttal arra törekedett, hogy ne adjon okot támadásra a szocialista országok, elsősorban Románia részére. Így a magyar nemzetközi retorikában a Nyugat számára is figyelemfelkeltő egyetemes emberi jogi kérdés került előtérbe, azonban gyakran konkrétumok és tények említése nélkül.

E kettős állami magatartás miatt is játszottak különösen fontos szerepet e történetben a nem állami szereplők: a Magyar Vöröskereszt, az egyházak, az alakuló ellenzéki szervezetek és a nyugati magyar emigráció. Ők vették fel egyrészt a kapcsolatot számos nyugati szervezettel – gyakran a magyar kormány közreműködésével, de legalábbis tudtával –, valamint ők végezték el azt az erőteljes érdekérvényesítést nemzetközi terepen, amelyre a magyar kormány, illetve pártvezetés a külpolitikai konfliktusok megelőzése érdekében nem vállalkozott. Ezen szervezetek tevékenysége, melyről az állam folytonos tájékoztatást kapott, a diplomácia helyzetét is megkönnyítették.⁹³

A dokumentumokból az is kirajzolódik, hogy a Genfi Konvencióhoz való csatlakozás korántsem egyöntetűen támogatott, magától értetődő külpolitikai lépés volt, hanem inkább a legkevesebb külpolitikai konfliktussal járó kiútkeresés eredményeként fogadta el azt a magyar vezetés. A döntésben elsősorban rövidtávú szempontok játszottak szerepet, amelyek végül nagyobb súllyal estek latba, mint a hosszú távú félelmekre alapozott érvek. Az egyezmény keretében lehetett ugyanis legegyszerűbben rendezni az erdélyi menekültek jogi státusát, és ez az út biztosított gyors anyagi és természetbeni támogatást a menekültek ellátásában az arra rászoruló intézményeknek. Külpolitikai szempontból pedig mindez egy ENSZ szervezet kerekein belül történt, amely ellen a szocialista ENSZ-tagországok sem emeltek kifogást.

93 Emellett az érintett ellenzéki szervezeteknek is egyféle lehetőséget jelentett a menekültkérdés arra, hogy a párttal való konfrontálódás nélkül aktívan tevékenykedjenek egy területen.